

VITTORINIJEVI »LJUDJE IN NELJUDJE«

Ure, ki jih bo kdo prebil ob branju knjige »Ljudje in neljudje« italijanskega sodobnega pisatelja E. Vittorinija (izdala Državna založba Slovenije, prevedel Dušan Zeljeznov), nikakor ne bodo zgubljene. Kdor pa bo pričakoval presenečenj, češ saj se tudi pisatelj uči in zori in se nam v vsaki novi knjigi kaže bolj popolnega, tisti ne bo prišel na svoj račun. Tudi zanaprej moramo šteti za najzlahotnejši sad Vittorinijevega ustvarjalnega duha njegovo, skoraj pred dvajsetimi leti napisano delo »Pogovori na Siciliji«.

V umetnosti namreč preradi odpovedo razni mehanični zakoni. Če se primeri, in primeri se prenekajkrat, da pisatelj napiše eno samo dobro knjigo, ni nikjer zapisano, da je tisto — kot pravimo — poslednje pisateljevo odkritje prav v zadnji. Lahko je tudi v prvi. Toda če pisatelja njegovi sodobniki morda včasih še ocenjujejo po številu izdanih knjig (pogrebu na državne stroške se v tem primeru ne izogne!), pa bo deležen neminljive slave pri bodočih rodovih in bo dobil častno mesto na visokem vrhu poezije tudi pesnik, ki je morda — v trenutkih srečnega navdiha — napisal eno samo dobro pesem (n. pr. naš Gestrin), ali pisatelj, ki je med množico povprečnih izdal en sam dober roman ali zbirko novel.

Elio Vittorini, ta najbolj živi, a hkrati tudi — kakor ga označujejo kritiki — največ nemira vzbujajoči med sodobnimi italijanskimi pisatelji, si je častno ime velikega umetnika peresa zaslužil z lirično zanosnimi »Pogovori na Siciliji«, napisanimi v trenutku svojega doslej največjega poetičnega ravnovesja. (Druga njegova pomembnejša dela so: zbirka novel »Malomeščani«, romani »Rdeči nagelj«, »Potovanje na Sardinijo«, »Simplon mežika Fréjusu«, »Mesinke« in dr.) Za to delo ni značilen le pogum, s katerim si je pisatelj v mračnih dneh fašistične tiranije upal povzdigniti svoj pošteni glas, temveč tudi svojska oblika, v katero je tako umetniško uspelo strnil svoja doživetja in svoje hotenja.

Zakaj kritiki skoraj očitajo Vittoriniju, da je najbolj nemir vzbujajoči sodobni pisatelj, lahko samo ugibamo. Morda zaradi sloga pisanja, v katerem je bilo v Italiji prvič zaznati sledove sodobnih ameriških romanopiscev (Faulknerja, Hemingwaya in drugih) in s katerim je vplival na mlajše pisatelje kot nihče drug; včasih je bil obdolžen celo za tiste njihove grehe, ki jih ni bil kriv, za amerikanizirane, celo atomizirane dialoge mladih novo-realistov. Morebiti pa Vittorini razburja kritike prav zaradi vztrajnosti, s katero si v vseh svojih delih tako vneto zastavlja isti problem: jaz in svet. Že njegov prvi, leta 1929 objavljeni članek ima značilen naslov: »Olajšanje vesti«. Odtistihdob si pisatelj venomer izprašuje vest, a izprašuje jo tudi drugim, to pa ljudem ni posebno všeč, posebno v hudih in nerodnih časih, ko bi marsikdo rad, da bi njegova vest spala, ali bi vsaj ne bila tako nadležna.

Prav nič čudnega ni tedaj, če je zadnja vojna z vsemi svojimi nečloveškimi okrutnostmi spodbudila Vittorinija, da si je še enkrat zastavil problem: jaz in ljudje, ki se z mano vred bore proti suženjstvu in tiraniji in zveri v človeku, in tisti, proti katerim se bore. Za naprednega pisatelja-borca je problem preprost in ga je reševal s svojim delovanjem med vojno. Za pisatelja-človeka pa je nekolikanj bolj zapleten. Zanj se postavlja takole:

»*Pravimo — človek. In mislimo na tistega, ki pada, ki je izgubljen, na tistega, ki joče in ki je lačen, ki ga zebe, ki je bolan, ki ga preganjajo, ki ga*

ubijejo. Mislimo na žalitev, ki mu je bila prizadejana, in na njegovo dostojanstvo. In na vse tisto, kar je bilo v njem užaljenega, kar je bilo v njem zato, da bi ga osrečilo. To je človek... In vsi tisti, ki so se dvignili iz užaljenega sveta in se bojevali za človeka. Tudi ti so ljudje... Toda tisti, ki je žalil, kaj je? ... Nikdar ne pomislimo, da je tudi on človek.

Tako je torej zastavljen problem v knjigi »Ljudje in neljudje«, ki se v njej kažejo premnoge odlike Vittorinijevega peresa. Knjiga je predvsem pretresljiv dokument o težkih dneh, ki smo podobne doživljali za žicami v okupirani Ljubljani in v Beogradu in v Atenah, pa v Varšavi in Parizu. Pisatelj nam z mojstrsko roko pričara moreče vzdušje, ki je pozimi leta 1943–44 vladalo v Milanu, italijanskem, od Nemcev zasedenem velenestu, in govori o preprostih miroljubnih ljudeh, ki so tedaj živeli kot preganjane zveri in vsak dan nosili življenje naprodaj, pa o zločinskem besnenju okupatorja in njegovih domačih valptov. S svojim smislom za kompozicijo zna pisatelj pritegniti bralca h knjigi, da jo odloži šele, ko jo do konca prebere. Vsega upoštevanja vredna je tudi zavzetost, s katero si pisatelj prizadeva reševati pereče, v tem primeru predvsem etične probleme, in resnoba, s katero jemlje svoj pisateljski poklic.

»Ljudje in neljudje« pa nam zbujejo tudi pomisleke. Predvsem pogrešamo v romanu živih ljudi. Živih, polnokrvnih osebnosti, katerih podoba bi nam ostala v spominu še dolgo potem, ko smo knjigo odložili. Nekateri pravijo, da je pisatelj to storil celo namenoma. V vsaki vojni namreč, posebno pa še v tako neizprosni boju na življenje in smrt, kakor so ga bojevali narodi v drugi svetovni vojni, posameznik podredi voljo skupini, skuša zabrisati mnogo svojih individualnih posebnosti, se odreče preneki svoji želji; v zadnji vojni so se odrekli tudi svojim imenom. Toda če naj tak junak zaživi v knjigi, potem ga pisatelj ne more in ne sme oropati vsega tistega, kar ga ločuje od drugih, kar ga dela enkratnega, le njemu samemu podobnega. Tu mi misel nehote uhaja k staremu kronistu bojov v srednjeveški Florenci, Dinu Compagniju, ki je suhoparno kroniko dogajanj svojega časa in rodnega mesta pretkal s prečudovitimi orisi značajev ljudi, katerih neuklonljiva volja je bila mnogoterih tedanjih dogodkov vzrok in gibalno. A Compagni je pisal le kroniko!

Dialogi, ki so pisatelju »Pogovorov na Siciliji« sredstvo za lirično izpoved, za etično pripoved in za karakterizacijo nastopajočih oseb, postanejo v »Ljudeh in neljudih« včasih sami sebi namen. Ljudje ne govore več zato, da bi kaj povedali, temveč samo zato, da pač govorijo »besede, besede, besede«, kot bi dejal Hamlet. Takšna retorika pa se bolje prilega advokatu kot pisatelju, če se sploh komu prilega. Seveda bodo zagovorniki takšnega načina pisanja govorili o zakonitostih muzikalnega ustvarjanja s ponavljajočimi se glasbenimi motivi kot o zadnjem odkritju v besedni umetnosti. Toda glasba je glasba, besedna umetnost pa besedna umetnost, pa naj literarni modernisti in po sili avantgardisti in malikovalci besede kot zvočnega elementa in kot nič drugega stokrat očitajo nazadnjaštvo, pomanjkanje okusa in posluha tistim, ki niso njihovega mnenja. *Sunt certi denique fines...* Za takimi stvarmi se prerada skriva miselna praznina in ustvarjalna nemoč. Pisatelju Vittoriniju v dobro moramo priznati, da je v romanu »Ljudje in neljudje« prišel šele na rob teh nevarnih čeri, in še to samo na nekaterih mestih. Značilno pa je, da je prav za to, kar je, bi dejali, njegova šibkost, našel med mladimi italijanskimi pisci največ posnemovalcev. Blebetati v prazno ni tako težko, kakor bi nas nekateri radi prepričali.

Niko Košir